

Üniversite Öğrencilerinin Hijyen Davranışlarının Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi^{1*}

A Socio-Demographic Examination of University Students' Hygiene Behaviors

ÖZET

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarının sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmaya Türkiye’de üniversite eğitimine devam eden farklı sosyo-demografik özelliklere sahip öğrenciler (n=226) katılmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan çevrim içi anket linki üzerinden basit rastgele örnekleme yöntemiyle araştırmacıların öğrencilerine, öğrenciler aracılığıyla da farklı öğrencilere gönderilerek elde edilmiştir. Araştırmada, “Sosyo-demografik Bilgi Formu” ile “Hijyen Envanteri” kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerinin testinde İki Grup Arasındaki Farkın Anlamlılık Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testleri yapılmıştır. ANOVA sonucunda istatistiksel olarak anlamlı fark saptandığı durumlarda ikili karşılaştırmalar için Tukey Testi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin “Hijyen Envanteri” puan ortalaması 77,06± 7,19 olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaş, kaldığı yer, en uzun yaşadığı yer, Covid-19 salgını yaşama durumu ile Hijyen Envanteri ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Öğrencilerin kişisel geliri ile Hijyen Envanteri ve Besin Hijyeni ile Kişisel Hijyen alt boyutları arasında, öğrencilerin okuduğu sınıf ile Besin Hijyeni alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<0.05). Elde edilen bulgular konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışmaları tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hijyen, Hijyen davranışları, Hijyen envanteri, Üniversite öğrencisi

ABSTRACT

This study aims to examine the hygiene behaviors of university students in terms of socio-demographic characteristics. Students with different socio-demographic characteristics (n=226) who continue their university education in Turkey participated in the research. The data were collected by sending them to the students of the researchers and to different students through the students, using the simple random sampling method via the online survey link prepared by the researchers. “Socio-demographic Information Form” and “Hygiene Inventory” were used to collect research data. Test of Significance Between Two Groups and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) tests were performed to test the research hypotheses. Tukey Test was used for pairwise comparisons when a statistically significant difference was detected as a result of ANOVA. According to the results obtained from the study; The average score of the students' "Hygiene Inventory" was 77.06± 7.19. There was no statistically significant difference between the age, place of residence, place of residence, Covid-19 outbreak, and Hygiene Inventory and Sub-Dimension scores of the university students participating in the research (p>0.05). A statistically significant difference was found between the students' personal income and the Hygiene Inventory, Food Hygiene and Personal Hygiene sub-dimensions, and between the students' class and the Food Hygiene sub-dimension (p<0.05). The findings were discussed with a limited number of studies on the subject and suggestions were made.

Keywords: Hygiene, Hygiene behaviors, Hygiene inventory, University student

GİRİŞ

Fransızca hygiène diğer bir ifade ile “sağlığa uygunluk” anlamına gelen hijyen, dilimize Yunan mitolojisinde tıp tanrısı Asklepios’un beş kızından biri olan sağlık ve temizlik tanrıçası olan ‘Hygeia’ dan gelmiştir (Tayar & Kılıç, 2014). Hijyen, insan sağlığını olumsuz etkileyebilecek etkenlerden korunmak için alınan temizlik önlemleridir (Güler, 2004). Dünya Sağlık Örgütü tarafından hijyen; “sağlığı korumaya ve hastalıkların yayılmasını önlemeye yardımcı olan koşullar ve uygulamalar” olarak tanımlanmakta olup, sağlığın korunmasıyla ilgili olarak çevre temizliği, ekipmanın sterilizasyonu, el hijyeni, su ve sanitasyon, tıbbi atıkların güvenli bir şekilde bertaraf edilmesi gibi belirli bir dizi uygulamayı içerir (World Health Organization [WHO], 2023). Kişisel ve toplumsal sağlığın temelini oluşturan hijyen, toplum içinde yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır (Güler, 2004).

* Bu çalışma, 5-7 Mayıs 2023 tarihlerinde Kocaeli’nde yapılan 1. Uluslararası Konaklama Endüstrisinde Hijyen Araştırmaları Kongresi’nde (cohrh) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırıkkale, Türkiye

³ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye

Birgül Çiçek¹
Hande Şahin²
Sibel Erkal³

How to Cite This Article

Çiçek, B., Şahin, H. & Erkal, S. (2023). “Üniversite Öğrencilerinin Hijyen Davranışlarının Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(73): 4059-4068. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.70349>

Arrival: 30 May 2023
Published: 31 July 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kişisel hijyen, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde en etkili yöntemlerden biridir (Al-Rifaa'i vd., 2018). İnsan vücudunda meydana gelen pek çok hastalık hijyen alışkanlıklarının yeterince yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Temizliğin yeterince yapılmaması sonucunda saçlarda bit oluşumu, besin ve su yoluyla ortaya çıkan hastalıklar ve bağırsaklarda parazitler gözlemlenmektedir. Günümüzde hijyen alışkanlığının kazandırılması ve doğru el yıkama teknikleri ile birlikte görülme oranı en fazla olan bulaşıcı hastalıkların etkisinin büyük oranda azalacağı belirtilmektedir (Çan vd., 2004). Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, hastalıkların ortalama %80'i ev ve kişisel hijyen davranışlarının sağlanmaması ile ilişkilidir (Al-Rifaa'i vd., 2018). Çocukluk döneminde ebeveynler ve öğretmenler tarafından çoğunlukla uygulama yoluyla öğretilen hijyen uygulamaları, çocukluktan sonra birey tarafından sürdürülür. Bu alışkanlıkların doğru bir şekilde benimsenmesi, kişinin gelecekteki sağlığına doğrudan bir etkiye sahiptir (Yılmaz & Özkan, 2009). Bireyin ait olduğu sosyal grup, sosyal öğrenme yoluyla da sağlığı geliştirici davranışları ve hijyen uygulamalarını etkileyici özelliğe sahiptir. Bu nedenle bireylerin ailelerinden sonra ilk sosyal etkileşime girdikleri toplumsal kurumlar olan okullar sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının başlangıcını oluşturmak için en uygun çevreler olarak tanımlanmaktadır (Tokuç & Berberoğlu, 2007).

Hijyen davranışları; el hijyeni, kişisel bakım, ev hijyeni ve gıda hijyenini kapsamaktadır (Stevenson vd., 2009). Bireysel hijyen davranışları; inançlar, değerler, alışkanlıklar, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler, bilgi düzeyi, kişisel tercihler, aile özellikleri, iş ve yaşamın fiziksel ve sosyal özellikleri gibi faktörlerden etkilenmektedir. Dolayısıyla her bireyin hijyen alışkanlıkları farklıdır, yani bu alışkanlıklar kişiye özeldir. (Akşit, 1997; Görgülü, 2000). Son dönemde dünya çapında pandemi olarak kabul edilen ve hızlı bir şekilde yayılan Covid-19 salgının yayılmasını engellemek amacıyla hijyen konusunun T.C Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün üstünde durmuş olduğu en büyük önlem olduğu bilinmektedir (Özçakmak & Var, 2020).

Hijyen öğrencilerin çoğunlukla zamanlarının çoğunu bir arada geçirdikleri okullar gibi kamuya açık yerlerde çok daha önemlidir. Bu nedenle, hijyen bilgisi ve tanıtımı öğrenciler, aileleri ve topluluklar için gereklidir. Nitekim 30 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada düzgün bir el yıkama alışkanlığı ile üst solunum yolu hastalıklarının %21, mide-bağırsak hastalıklarının ise %31 oranında azaldığı gözlemlenmiştir (Al-Rifaa'i vd., 2018).

Literatür incelendiğinde farklı eğitim düzeyindeki öğrencilerin hijyene ilişkin tutum ve davranışlarını ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Kalıncı, 2006; Tartaç, 2007; Şimşek vd, 2010; Kahveci & Demirtaş, 2012; Arat, 2013; Gülsüm vd., 2022). Ancak üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarını ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Yetkin & Yiğitbaş, 2008; Altun vd., 2013; Işık vd, 2015; Konu-Kadirhanogulları & Özay-Köse, 2023). Bu nedenle bu araştırma, Covid-19 salgını yaşayan üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarını sosyo demografik açıdan incelemek ve yapılan çalışmalarla tartışmak amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin bazı sosyodemografik özellikleri (yaş, kişisel gelir, okuduğu sınıf, kaldığı yer, en uzun süre yaşadığı yer) açısından Hijyen Envanteri ve alt boyutlarından aldıkları puan ortalaması farklılık göstermekte midir?
2. Üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgınına yaşama durumları açısından Hijyen Envanteri ve alt boyutlarından aldıkları puan ortalaması farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni, Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye'de üniversite eğitime devam eden farklı sosyodemografik özelliklere sahip öğrenciler oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan çevrim içi anket linki üzerinden basit rastgele örnekleme yöntemiyle araştırmacıların öğrencilerine, öğrenciler aracılığıyla da farklı öğrencilere gönderilerek elde edilmiştir. Linkin ulaştığı kişilere çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiş olup, gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 226 üniversite öğrencisinden veriler toplanmıştır.

Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Çalışmada veri toplamak amacıyla iki bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Birinci bölümde, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerine ilişkin demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık gelir, sınıf, bölüm, kalınan yer, en uzun süre yaşanan yer, hijyenik ürünlere ayrılan aylık bütçe, kronik hastalığa sahip olma durumu, Covid-19 geçirme durumu) yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde "Covid-19 salgın dönemi bireysel ve genel hijyene ilişkin tutum ve davranışlarınızı nasıl etkiledi?" şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur.

Anketin ikinci bölümünde; Stevenson vd. (2009) tarafından toplumun tutarsız hijyen davranışlarını belirlemek

amacıyla geliştirilen, Türkiye’de geçerliliği ve güvenilirliği Altun vd. (2010) tarafından yapılan ”Hijyen Envanteri” kullanılmıştır. Beşli likert tipinde toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Genel Hijyen, Ev Hijyeni, Gıda Hijyeni, El Hijyeni ve Kişisel Hijyen olmak üzere 5 alt başlık içermektedir. Toplam puan 23-115 arasındadır. Potansiyel aralık 23-92 puan olup; puan arttıkça hijyen davranışı uygulamaları seviyesi veya sıklığı artmaktadır. Türkiye’de ortalama madde skoru 3.10 ± 0.30 bulunmuştur. Likert puanlama (1, 2, 2.5, 3, 4) şeklindedir. Ölçekte; 2-8 ve 12-16 arasındaki sorular “her zaman” (4 puan), “genellikle” (3 puan), “bazen” (2 puan) ve “asla” (1 puan) şeklinde likert oluşturmakla birlikte bazı sorular için her biri 2.5 puan değerinde olacak şekilde [“onlara dokunmam” (3. soru), “asla el ile yemek yemem” (4.soru), “asla umumi tuvalet kullanmam” (9. soru), “asla yemek hazırlamam” (5. ve 6. soru), “asla çiğ gıdalara dokunmam” (12. ve 16. soru) “asla kullanmam” ve “emin değilim” (14. soru)] seçenekler ilave edilmiştir. Birinci soruda; seçenekler “asla” (1 puan), “1-5 kez” (2 puan), “6-10 kez” (3 puan), “11 den fazla” (4 puan) olacak şekilde, sekizinci soruda; seçenekler “günde 1 kezden az” (4 puan), “günde 1 kez” (3 puan), “günde 2 kez” (2 puan), “günde 2’den daha fazla kez” (1 puan) olacak şekilde, dokuzuncu ve onbirinci sorularda; seçenekler ”asla” (1 puan), “1 kez” (2 puan), “2 kez” (3 puan), “3 kez veya daha fazla” (4 puan), “emin değilim (2.5 puan) olacak şekilde, on sekizinci soruda; seçenekler “5 saniyenin altında” (1 puan), “6-10 saniye” (2 puan), “11-20 saniye” (3 puan), “21 saniye veya daha fazla” (4 puan) olacak şekilde, on dokuzuncu soruda; seçenekler “sık sık” (4 puan), “bazen” (3 puan), “nadiren” (2 puan), “asla” (1 puan) olacak şekilde, ve son olarak 20- 23. sorularda; seçenekler “asla” (4 puan), “nadiren” (3 puan), “bazen” (2 puan), “genellikle” (1 puan) olacak şekilde puanlanmıştır (Altun vd., 2010). Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı 0.77 olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach alfa katsayısı 0.805 olarak “Yüksek derecede güvenilir” bulunmuştur (Alpar, 2011;815).

Veri Toplama Süreci

Çalışmaya katılan öğrencilerin öncelikle gönüllü katılım formunu okuması sağlanmıştır. Formda, araştırmanın amacından bahsedilmiş, araştırma formuyla elde edilen bilgilerin bilimsel amaçla kullanılacağı, bilimsel etik kuralları çerçevesinde gizlilik içinde değerlendirileceği ve başka bir amaçla kullanılmayacağı belirtilmiştir. Katılımcıların bu şartları kabul ettikleri takdirde anket formuna erişimleri sağlanmıştır. Öğrencilerden hijyen davranışlarını esas alarak sorulara cevap verilmesi istenmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada veriler istatistik programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik ve açıklayıcı bilgiler frekans, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerle ifade edilmiştir. Analize başlamadan önce verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlenmiştir. Bunun için basıklık ve çarpıklık kat sayıları incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklık +1 ve -1 aralığında olması nedeniyle (Skewness -,804 ±,162 ve Kurtosis ,716±,322) normal dağıldığı varsayılarak parametrik analizler yapılmıştır (Tabachnick & Fidell, 2013). Araştırma hipotezlerinin testinde İki Grup Arasındaki Farkın Anlamlılık Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testleri yapılmıştır. ANOVA sonucunda istatistiksel olarak anlamlı fark saptandığı durumlarda ikili karşılaştırmalar için Tukey Testi kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlar %95 güven aralığında ve $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin %90,7’si kadın, %98,2’si ise bekârdır. Katılımcıların yaş ortalaması 21.86 ± 4.28 , ailenin toplam aylık geliri $11.858.21 \pm 8525.771$ olarak bulunmuştur. Öğrencilerin %41,6’sı 4.sınıfta, %34,1’i 2. sınıfta öğrenim görmektedir. Kişisel gelir açısından verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların yaklaşık yarısının (%52,2) 850-1699 TL arasında olduğu, bunu %19,9 ile 1700-3999 TL arasında geliri olanların izlediği belirlenmiştir. Hijyen ürünlerine (el dezenfektanı, kolonya, sabun vb.) ayırdıkları aylık bütçe ortalaması 271.04 ± 275.22 TL’dir. Öğrencilerin %55,3’ü devlet yurdunda, %31,9’u ise ailesiyle beraber kalmaktadır. Ayrıca %41,6’sı büyükşehirde, %28,3’ü ilde en uzun süre yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %7,5’inin kronik rahatsızlığı olmakla birlikte, %39,8’i Covid-19 salgınına yakalanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Değişkenler	n	%	Mean	Sd.
Cinsiyet				
Kadın	205	90.7		
Erkek	21	9.3		
Medeni Durum				
Bekar	222	98.2		
Evli	4	1.8		
Okuduğu Sınıf				
1	20	8.8		
2	77	34.1		
3	35	15.5		
4	94	41.6		
Kişisel Gelir				
849 TL ve altı	26	11.5		
850-1699 TL	118	52.2		
1700-3999 TL	45	19.9		
4000 TL ve üzeri	37	16.4		
Kaldığı Yer				
Ailemle	72	31.9		
Akrabalarımınla birlikte evde	2	.9		
Arkadaş(lar)ımla birlikte evde	14	6.2		
Yalnız yaşıyorum	6	2.7		
Özel Yurtta kalıyorum	7	3.1		
Devlet Yurdunda kalıyorum	125	55.3		
En Uzun Süre Yaşanılan Yer				
Büyükşehir	94	41.6		
İl	64	28.3		
İlçe	44	19.5		
Köy	24	10.6		
Kronik Rahatsızlık Durumu				
Evet	17	7.5		
Hayır	209	92.5		
Covid-19 Geçirme Durumu				
Evet	90	39.8		
Hayır	136	60.2		
Yaş			21.86	4.282
Ailenin Toplam Aylık Geliri (TL)			11858.21	8525.771
Hijyen Ürünlerine Ayırdığı Bütçe			271.04	275.22

Öğrencilerin Covid-19 Salgın Döneminin Bireysel ve Genel Hijyene İlişkin Tutum ve Davranışlarına Etkisine İlişkin Bulgular

Öğrencilere “Covid-19 salgın dönemi, bireysel ve genel hijyene ilişkin tutum ve davranışlarınızı nasıl etkiledi?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Verilen cevaplar incelendiğinde; “Psikolojik açıdan” ve “Alınan önlemler açısından” olmak üzere 2 ana tema altında toplanmıştır (Tablo 2).

Psikolojik açıdan etkilenim, “olumlu ve olumsuz” olarak iki tema ile incelenmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler Covid-19 ile birlikte psikolojilerinin olumsuz etkilendiğini veya salgının etkilemediğini belirtmişlerdir.

Alınan önlemler açısından ana teması ise “tutumlar ve davranışlar” olmak üzere 2 temaya ayrılmıştır. “Temizlik ve hijyene daha fazla dikkat ettikleri”, “Temizlik ve hijyene daha fazla önem ve özen gösterdikleri” ve “Daha titiz olduklarını ifade etmişlerdir. Davranışlar temasında ise sık sık el yıkadıklarını ve el temizliği için kolonya/dezenfektan kullandıklarını, sosyal mesafeye dikkat ettiklerini ve maske kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2: Öğrencilerin Covid-19 salgın döneminin bireysel ve genel hijyene ilişkin tutum ve davranışlarına etkisine yönelik görüşler

Ana Tema	Temalar	Kodlar	f
Psikolojik açıdan	Olumsuz	Psikolojinin olumsuz etkilenişi (kaygı, takıntı, endişe ve tedirginlik artışı)	28
		Titiz biri olduğunu düşünürken Covid-19 sürecinde yeterli olmadığı düşüncesi	3
		Asosyallik nedeniyle özgüven eksikliği	1
	Olumlu	Zorlamadı/etkilemedi	7
Alınan önlemler açısından	Tutumlar	Temizlik ve hijyene daha fazla dikkat etme	84
		Temizlik ve hijyene daha fazla önem ve özen gösterme	42
		Daha titiz olma	19
	Davranışlar	El dezenfektanı/kolonya kullanma	28
		Sık el yıkama	28
		Sosyal mesafeye dikkat etme	14
		Maske kullanımı	11
		Dışarıdan gelen her şeyi (kıyafet, ürün vb) kirli görme ve yıkama /dezenfekte etme	6
		Bireylerle (arkadaş, akraba vb.) görüşmeme	4
		Sürekli ortam dezenfektanı kullanma (kapı kolları, cep telefonu vb.)	3
		Herhangi bir kişiye ve bir şeye temastan kaçınma	3
		Ortak alanları kullanmama (genel wc vb)	2
		Kişiyi özel eşyalar belirleme ve kullanma (havlu, bardak vb.)	1

Hijyen Envanteri'nin Tanımlayıcı İstatistiklerine İlişkin Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin Hijyen Envanterinin puan ortalaması $77,06 \pm 7,19$ olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 115 olduğu göz önüne alındığında, hijyen davranışı uygulamalarının seviyesi veya sıklığının orta düzeyin üzerinde olduğu söylenebilir (Tablo 3).

Tablo 3: Hijyen Envanteri'nin Tanımlayıcı İstatistikleri

Hijyen Envanteri ve Alt Boyutları	n	Min-max	Ort.	Sdt. Sapma
Hijyen Envanteri	226	53-89	77,06	7,19
Genel Hijyen	226	14-30	27,15	2,52
Ev İçi Hijyen	226	6-12	11,39	1,19
Besin Hijyeni	226	3-12	10,15	1,95
El Hijyeni	226	10-20	17,16	2,12
Kişisel Hijyen	226	4-16	11,18	3,14

Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Bazı Sosyodemografik Özelliklerine Göre Hijyen Davranışlarına İlişkin Bulgular

Örnekleme yer alan öğrencilerin Hijyen Envanteri ve alt boyut puanlarının yaş, kaldığı yer, en uzun yaşadığı yer, Covid-19 salgını yaşama durumuna göre farklılaşma durumunu belirlemek için Independent Samples T testi, kişisel gelir ve okuduğu sınıf açısından farklılaşma durumunu belirlemek için ANOVA testi yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaş, kaldığı yer, en uzun yaşadığı yer, Covid-19 salgını yaşama durumu ile Hijyen Envanteri ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$) (Tablo 4).

Öğrencilerin kişisel geliri ile Hijyen Envanteri ve alt boyutlarından Besin hijyeni ile Kişisel Hijyen alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Hangi gruplar arasında fark olduğu belirlemek için Post hoc analizi yapılmış olup, 1700-3999 TL kişisel geliri olan öğrencilerin 849 TL ve altı geliri olan öğrencilere oranla hem Besin Hijyeni hem de Kişisel Hijyen puan ortalaması yüksek bulunmuştur. Ayrıca 1700-3999 TL kişisel geliri olan öğrencilerin 850-1699 TL arasında geliri olan öğrencilere oranla da Besin Hijyeni puan ortalaması yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 4).

Hijyen envanteri ele alındığında; 1700-3999 TL kişisel geliri olan öğrencilerin 849 TL ve altı geliri olan öğrencilere oranla Hijyen Envanteri toplam puan ortalaması yüksek bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 4).

Çalışmaya katılan öğrencilerin okuduğu sınıf ile alt boyutlardan Besin Hijyeni ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Hangi gruplar arasında fark olduğu belirlemek için Post hoc analizi yapılmış olup, 3. sınıfta okuyan öğrencilerin, 2. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilere oranla Besin Hijyeni puan ortalaması düşük bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcıların Bazı Sosyodemografik Özelliklerine ve Covid-19 Salgını Yaşama Durumuna Göre Hijyen Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin Karşılaştırma Sonuçları

Değişkenler	n	Hijyen Envanteri Alt Boyutları					
		Hijyen Envanteri Toplam Puanı	Genel Hijyen	Ev içi Hijyen	Hijyen Envanteri Besin Hijyeni	El Hijyeni	Kişisel Hijyen
Yaş		Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss	Ort±ss
21 ve altı	117	76,58 ±7,59	27,02 ±2,67	11,47±1,03	9,94±1,94	17,17 ± 2,01	10,96 ±3,18
22 ve üstü	109	77,59± 6,73	27,30 ±2,36	11,31±1,34	10,38 ±1,93	17,15 ±2,23	11,41 ±3,09
		t	-1,22	,993	-1,688	,083	-1,069
		p	,308	,411	,322	,093	,934
Kişisel Gelir							
849 TL ve altı	26	73,76 ±7,36	26,65 ±3,40	11,50±1,02	9,153±2,06	16,23 ± 2,21	9,84 ±3,85
850-1699 TL	118	77,20 ±6,96	27,29 ±2,37	11,47±1,05	10,02±1,95	17,32 ± 2,04	11,08 ±3,04
1700-3999 TL	45	79,42 ±6,16	27,55 ±1,79	11,48±1,23	10,93±1,38	17,53 ± 2,13	11,91 ±2,81
4000 TL ve üzeri	37	76,05 ±8,13	26,59 ±2,95	10,94±1,56	10,08±2,21	16,89 ± 2,14	11,54 ±3,14
		F	3,823	1,457	2,102	3,562	2,610
		p	,011	,227	,101	,015	,049
			(3-1)			(3-1) (3-2)	(3-1)
Okuduğu Sınıf							
1	20	76,25 ±6,32	27,40 ±2,11	11,00±1,33	10,10±1,55	17,10 ± 1,77	10,65 ±3,16
2	77	77,64 ±7,52	26,89 ±2,77	11,58±,86	10,27±1,80	17,22 ± 1,97	11,67 ±3,14
3	35	75,02 ±8,77	27,31 ±2,45	11,25±1,68	9,08±2,27	16,57 ± 2,47	10,80 ±3,25
4	94	77,51 ±6,36	27,26 ±2,43	11,77±1,17	10,47±1,89	17,36 ± 2,15	11,03 ±3,09
		F	1,314	,435	1,548	4,686	1,211
		p	,271	,728	,203	,003	,307
						(3-2) (3-4)	
Kaldığı yer							
Özel ve devlet yurdu	132	77,52±7,38	27,34 ±2,53	11,38±1,20	10,25 ± 1,93	17,24 ±2,19	11,28 ±2,97
Diğer	94	76,41±6,91	26,89 ±2,50	11,40±1,19	10,02 ± 1,97	17,06 ±2,02	11,03 ±3,37
		t	1,141	1,336	-,111	,897	,623
		p	,255	,183	,912	,371	,534
En uzun yaşadığı yer							
Büyükşehir	94	77,15±6,31	27,27 ±2,00	11,37±1,24	10,35 ± 1,77	17,12 ±2,05	11,03 ±3,40
Diğer	132	76,99±7,78	27,07 ±2,84	11,40±1,36	10,02 ± 2,06	17,19 ±2,17	11,28 ±2,95
		t	,172	,588	-,227	1,249	-,602
		p	,864	,557	,821	,213	,809
Covid-19 geçirme durumu							
Evet	90	76,74±7,01	27,06 ±2,89	11,35±1,19	10,23 ± 1,83	17,23 ±1,86	10,85 ±3,25
Hayır	136	77,27±7,33	27,22 ±2,25	11,41±1,20	10,11 ± 2,02	17,12 ±2,28	11,39 ±3,05
		t	-,539	-,448	-,390	,463	,375
		p	,591	,665	,697	,644	,708

p<,05

TARTIŞMA

Üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarının sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi amacıyla yürütülen bu çalışmada; öğrencilerin %7,5'inin kronik rahatsızlığının olduğu, %39,8'inin Covid-19 salgınına yakalandığı belirlenmiştir. Doğan ve Rahimov'un (2022) çalışmasında üniversite öğrencilerinin yaklaşık %35,8'inin, Olcay ve Sakallı'nın (2022) araştırmasında %20,8'inin, Sütü vd.'nin (2023) çalışmasında %22,4'ünün Covid-19 salgınına yakalandığı, Çavmak vd.'nin (2022) araştırmasında öğrencilerin %8,9'unun kronik hastalığı olduğu, %21,1'inin Covid-19 geçirdiği, Güler-Daysal ve Altay'ın (2023) çalışmasında öğrencilerin %5,6'sının geçirdiği, %73,8'inin genel sağlık durumunun iyi olduğu belirtilmiştir. Bu sonuç, Covid-19 salgınının toplumun tüm kesimlerinde olduğu gibi üniversite öğrencilerini de etkilediğini göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin hijyen ürünlerine (el dezenfektanı, kolonya, sabun vb.) ayırdıkları aylık bütçe ortalaması 271.04± 275.22 TL olarak bulunmuştur. Öğrencilerin hijyen ürünlerine bütçe ayırması hijyene önem verdiklerini göstermektedir. WHO ve T.C Sağlık Bakanlığı, Covid-19 salgınından korunmak amacıyla alınması gereken önlemlerin başında hijyen geldiğini ifade etmektedir. Bireylerin sağlıkla ilgili kaygılarının artarak hijyen, temizlik ve mesafe ile ilgili daha fazla önlem aldıkları ve temizlik ürünlerinin tüketiminin arttığı bilinmektedir (Karataş, 2020). Bu açıdan düşünüldüğünde; salgın döneminde bu ürünlerde tüketimin artmasıyla bağlantılı olarak temizlik malzemelerine bütçede yer verilmesi beklenen bir durumdur.

Küresel ölçekli bir sorun olan, dünyada ve ülkemizde etkisini gösteren Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan yüksek düzeyde enfeksiyon riski, ölüm korkusu, sevdiklerini kaybetmenin acısı ve korkusu; sosyal yaşamda kısıtlamaların olması ve yaşam tarzlarının değişmesi, yalnızlık gibi bir çok sorun bireylerin yoğun kaygı ve

korku yaşamalarına neden olarak ruhsal durumlarını olumsuz etkilemektedir (Ahorsu vd., 2020). Nitekim çalışmaya katılan öğrenciler Covid-19 ile birlikte psikolojilerinin olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Covid-19 pandemisinin ölümcül olması bireylerde, endişe, stres ve korkuya neden olabilmektedir. Ölüm riski olan bir salgının olduğu ve çalışmamıza katılan öğrencilerin %39,8'inin Covid-19 salgınına yakalandığı düşünüldüğünde öğrencilerin psikolojilerinin olumsuz etkilenmesi de beklenen bir sonuçtur. Nitekim Doğan ve Rahimov'un (2022) çalışmasında Covid-19 teşhisi konulan öğrencilerin endişe düzeyinin teşhis konulmamış öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucumuza paralel olarak Şengün'ün (2021) çalışmasında üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemisinde psikolojik, sosyal, ekonomik ve diğer yönlerden etkilendikleri, Güler-Daysal ve Altay'ın (2023) çalışmasında öğrencilerin Covid-19 süreci sebebiyle koronavirüs anksiyetesi yaşadıkları, Kalkan-Uğurlu vd.'nin (2020) araştırmasında öğrencilerin %23,9'unun "orta şiddetli" düzeyde anksiyete yaşadığı belirlenmiştir. Sahu'nun (2020) çalışmasında, salgın döneminde öğrencilerin izolasyonun olumsuz etkileri, sosyo-duygusal dengesizlik ve çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldıkları belirtilerek, üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı ve refahı için danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duydukları vurgulanmıştır. Aynı şekilde Tang vd.'nin (2020) çalışmasında Covid-19 pandemisinde evde karantinada olan üniversite öğrencilerinde post- depresyon prevalansının %9,0 olduğunu, öğrencilerde pandemiye bağlı gelişen psikolojik sonuçların ciddi olabileceği, öğrencilerin hissettikleri korkunun azaltılması için psikolojik girişimlerin gerekli olduğu belirtilmiştir.

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemi döneminde alınan önlemler açısından "tutum ve davranışları" incelendiğinde; "temizlik ve hijyene daha fazla dikkat ettikleri", "temizlik ve hijyene daha fazla önem ve özen gösterdikleri" ve "daha titiz oldukları" belirlenmiştir. Davranışlar açısından ise "sık sık el yıkadıkları" ve "el temizliği için kolonya/dezenfektan" kullandıkları, "sosyal mesafeye dikkat ettikleri" ve "maske kullandıkları" saptanmıştır. Salgın döneminde maske kullanımı, el hijyeni ve sosyal mesafe kavramı yaşamın bir gerekliliği olmuştur. Çalışmamızda öğrencilerin temizlik ve hijyene daha fazla önem vermesi, sosyal mesafeye, maske kullanmaya dikkat etmesi salgının etkilerinin farkında olduklarını ve salgından korunmak için alınabilecek tedbirler konusunda bilinçli davrandıklarını göstermektedir. Ayrıca çalışmada öğrencilerin %39,8'inin Covid-19 salgınına yakalanması sonucunda da temizlik ve hijyene daha fazla önem ve özen gösterdiklerini, maske kullanma, el temizliği, sosyal mesafe gibi salgın dönemindeki kurallara dikkat ettiklerini de düşündürmektedir. Güler-Daysal ve Altay'ın (2023) çalışmasında da öğrencilerin Covid-19 salgınına engellemek için maske takmak, sosyal mesafeye dikkat etmek, elleri düzenli yıkamak, kalabalık ortamlara girmemek gibi kurallara dikkat ettikleri, Głabska vd.'nin (2020) Polonya'da yaşayan 15-20 yaş grubundaki öğrencilerin Covid-19 salgın sürecinde el yıkama davranışlarının incelenmesi amacıyla yürüttükleri çalışmada, salgın öncesine göre el yıkama sıklığının arttığı, salgın öncesine göre yemek, kişisel hijyen, sağlık, ev işleri konularında el yıkama koşullarının değiştiği, öncesine göre daha fazla el yıkadıkları belirlenmiştir. Olcay ve Sakallı'nın (2022) araştırmasında öğrencilerin %45,8'inin dışarıda çift maske taktığı, tamamının yanında dezenfektan taşıdığı belirtilmiştir.

Araştırmada kullanılan Hijyen Envanteri'nden alınabilecek toplam puan 23-115 arasında olup, puan arttıkça hijyen davranışı uygulamaları seviyesinin veya sıklığının arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Çalışmamızda öğrencilerin Hijyen Envanterinin puan ortalaması 77,06± 7,19 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre; ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 115 olduğu da göz önüne alındığında, öğrencilerin hijyen davranışı uygulamalarının seviyesi veya sıklığının orta düzeyin üzerinde olduğu, öğrencilerin hijyen kavramına ilişkin teorik ve uygulama bilgilerinin daha geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Taşkıran vd. (2019) çalışmasında öğrencilerin hijyen uygulamaları toplam puan ortalaması sağlık bölümü öğrencilerinde 61.43±11.60, sağlık dışı bölümlerde okuyan öğrencilerin ise 59.88±11.55 olarak bulunmuştur. Çalışmamızdan elde edilen puan ortalamaları literatür ile kıyaslandığında daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu durum çalışmamızın Covid-19 salgını sonrasında yapılmasına ve öğrencilerin bu dönemde hijyene biraz daha önem vermesine bağlanabilir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş, kaldığı yer, en uzun yaşadığı yer, Covid-19 salgını yaşama durumu ile Hijyen Envanteri ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Bu sonuç; pandemi döneminde yaş grubu, yaşanan yer vb. fark etmeksizin bireylerin hijyene önem vermelerinden kaynaklanabilir. Aslan'ın (2021) çalışmasında ise ailenin ikamet yeri değişkenine göre en yüksek puanı alan grup "Büyükşehir" "Şehir" olduğu belirtilmiştir.

Öğrencilerin kişisel geliri ile Hijyen Envanteri ve alt boyutlarından "Besin Hijyeni" ile "Kişisel Hijyen" alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<0.05). Kişisel geliri 1700-3999 TL olan öğrencilerin 849 TL ve altı geliri olan öğrencilere oranla hem besin hijyeni hem de kişisel hijyen puan ortalaması yüksek bulunmuştur. Hijyen envanteri ele alındığında; 1700-3999 TL kişisel geliri olan öğrencilerin 849 TL ve altı geliri olan öğrencilere oranla hijyen envanteri toplam puan ortalaması yüksek

bulunmuştur. Bu sonuç, geliri daha fazla olan öğrencilerin yaşam biçimlerinin daha sağlıklı olmasına paralel olarak özellikle Besin Hijyeni ve Kişisel Hijyen davranışlarının da yüksek olması şeklinde değerlendirilebilir. Altun vd.'nin (1999) çalışmasında bireysel hijyenin sağlanması ve sürdürülmesinin, öğrencilerin kendilerini sağlıklı hissetmelerini sağlayan faktörler arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Taşkıran vd.'nin (2019) çalışmasında ailenin sosyoekonomik düzeyinin yüksek olmasının genel hijyen davranışında anlamlı derecede etkili olduğu belirtilmiştir. Hançer-Aydemir'in (2020) çalışmasında ise öğrencilerin Kişisel Hijyen alışkanlıklarının ekonomik gelir düzeylerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Çalışmamızda öğrencilerin okuduğu sınıf ile "Besin Hijyeni" alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmasına rağmen 3. sınıfta okuyan öğrencilerin, 2. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilere oranla Besin Hijyeni puan ortalaması düşük bulunmuştur ($p<0,05$). Üniversite öğrencilerinin okuduğu sınıf değişkenine göre yapılan çalışmalar incelendiğinde; Taşkıran vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada 1. sınıf öğrencilerinde hijyen davranışlarının diğer sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu; Yetkin ve Yiğitbaş'ın (2008) çalışmasında, 4. sınıf öğrencilerinin, 1. sınıf öğrencilerine göre hijyen uygulamalarını daha istendik şekilde gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Çalışmamızda 3. sınıfta okuyan öğrencilerin 2. sınıfta okuyan öğrencilere göre daha düşük puan alması dikkat çekicidir. Bu sonuç çalışmaya katılan öğrencilerin yaşadığı bölge, kültür, alman hijyen eğitimi vb. faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini düşündürmektedir. Konunun farklı çalışmalarda da incelenmesi önerilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin doğru hijyen davranışı uygulamalarının seviyesi veya sıklığı orta düzeyin üzerindedir. Üniversite öğrencilerinin yaş, kaldığı yer, en uzun yaşadığı yer, Covid-19 salgını yaşama durumu ile Hijyen Envanteri ve alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken, öğrencilerin kişisel geliri ile Hijyen Envanteri ve Besin Hijyeni ile Kişisel Hijyen alt boyutları arasında, öğrencilerin okuduğu sınıf ile Besin Hijyeni alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda; öğrencilerin doğru hijyen davranışı düzeyini yükseltmek ve geliştirebilmek için eğitim programlarında hijyen konusuna yer verilmesi önemlidir. Hijyen ve temizlik alışkanlığının kazanılması ve devamı için de ilk koşul eğitimidir. Bu konuda istendik davranışların geliştirilmesi için aile ortamı, ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde de müfredatta hijyen eğitime yer verilmesi, bu konuda uzman kişiler tarafından seminer ve konferanslar verilmesi, televizyon başta olmak üzere uygun kitle iletişim araçlarından yararlanılarak kişisel, genel hijyen ile ilgili eğitici filmlere, kamu spotlarına yer verilmesi, afiş, broşür, el kitabı hazırlanarak sunulması, Covid-19 pandemi döneminde psikolojik yönden olumsuz etkilendiğini belirten öğrencilerin olması nedeniyle, pandemi döneminde psikolojik yönden olumsuz etkilenen öğrencilerin sorunlarla baş edebilmelerine yardımcı olacak psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin verilmesi, farklı geniş örneklem gruplarında yüz yüze kapsamlı yeni araştırmalarla öğrencilerin hijyen bilgi ve davranışlarının değerlendirilmesi önerilebilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın birinci sınırlılığı pandemi ve ülkemizde yaşanan deprem felaketi nedeniyle verilerin çevrim içi ortamda toplanmasıdır. Gelecekte yüz yüze anket çalışmasının yapılması öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmeleri açısından yararlı olabilir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise çalışmaya sınırlı sayıda öğrencinin katılması ve gönüllü olarak ankete katılan kadın katılımcıların büyük çoğunluğu oluşturmalarıdır. Gelecekte katılımcıların cinsiyet açısından daha dengeli olduğu bir çalışmada çalışmanın tekrar edilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahorsu, D.K., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M.D., & Pakpour, A.H. (2020). The fear of COVID-19 scale: development and initial validation. *Int J Ment Health Addict*, 20:1537-1545.
- Al-Rifaa, J.M., Al Haddad, A.M, & Qasem, J.A. (2018). Personal hygiene among college students in Kuwait: A Health promotion perspective. *J Edu Health Promot*, 6;7:92. doi: 10.4103/jehp.jehp_158_17.
- Altun, İ., Özdemir, S., & Ersoy, N. (1999). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin kişisel değerlerinin öz-bakım güçlerine etkisi. *VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Bildirileri Kitabı* içinde (ss.366-371), Erzurum.
- Altun, I., Çınar, N.D., & Dede, C. (2010) Psychometric properties of the hygiene inventory in a Turkish population. *Health Med*, 4(4):1009-11.
- Altun, I., Cinar, N.D., & Dede, C. (2013). Hygiene behaviour in university students in Turkey. *J Pak Med Assoc.*, 63(5):585-589.

- Akşit, B.T. (1997). Toplum, kültür ve sağlık. (Ed: Bertan M; Güler Ç). *Halk Sağlığı*. Ankara: Güneş Kitabevi Ltd Şti.
- Arat, A. (2013). Yatılı ilköğretim bölge okulu 2. kademe öğrencilerinin kişisel hijyen uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Aslan, R. (2021). Evaluation of hygiene and cleaning habits of health technician candidates. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 4(2): 31-42.
- Çan, G., Topbaş, M., & Kapucu, M. (2004). Trabzon’da iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıkları, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(8):170-177.
- Çavmak, Ş., Atalay, E., & Gök, B. (2022). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 aşısına yönelik tutumunu etkileyen unsurların incelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1):53-65.
- Doğan, E., & Rahimov, O. (2022). Üniversite öğrencilerinde koronavirüse (Covid-19’a) ilişkin duygu, düşünce ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8(32): 372-387.
- Głabska, D., Skolmowska, D., & Guzek, D. (2020). Population-based study of the influence of the COVID-19 pandemic on hand hygiene behaviors—Polish adolescents’ COVID-19 experience (PLACE-19) Study. *Sustainability*, 12, 4930.
- Görgülü, R. S. (2000). Hijyen ve sağlığımız. *Actual Medicine*, 8(11): 36-43
- Güler, Ç. (2004). Kişisel hijyen. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(6): 119-132.
- Güler-Daysal, B., & Altay, B. (2023). COVID-19 Pandemisi sürecinde hemşirelik öğrencilerinin koronavirüs anksiyetesi düzeyleri ve stresle baş etme şekilleri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(1): 69-77.
- Gülsüm, K. A. Y. A., Trabzon, Ş., Altındış, S., & Alacahan, R. (2022). Sağlık eğitimi alan üniversite öğrencilerinde COVID-19 pandemi sürecinde değişen beslenme hijyen alışkanlıkları ile koronavirüs korku düzeyleri arasındaki ilişki. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University*, 13(46): 211-222.
- Hançer-Aydemir, D. (2020). Personal hygiene habits of some university students in Turkey. *Turk Hij Den Biyol Derg*, 77(1): 87-96.
- Işık, E., Aslan, Ö., Kanbay, Y., Ersoy, M., & Çiçekoğlu, E. (2015) Investigation of personal hygiene behaviors of Nursing students. *International Journal of Health Sciences and Research*, 5(9):410-414 .
- Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2012). İlköğretim okulu 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin temizlik ve hijyen algıları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(2): 51-61.
- Kalıncı, N. (2006). Zonguldak il merkezi ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin el hijyenine yönelik davranışlarının belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Kalkan-Uğurlu, Y., Mataracı-Değirmenci, D., Durgun, H., & Gök-Uğur, H. (2020). The examination of the relationship between nursing students' depression, anxiety and stress levels and restrictive, emotional, and external eating behaviors in COVID-19 social isolation process. *Perspectives in Psychiatric Care*, 57(2):507-516.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Konu-Kadirhanoğulları, M., & Özay-Köse, E. (2023). Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin hijyen davranışları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (14): 91-104.
- Olçay, Z.F., & Sakallı, A.E. (2022). Covid 19’un Üniversite Öğrencileri ve Ders Notları Üzerine Etkisi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5(1):101-108.
- Özçakmak, S., & Var, I. (2020). COVID-19 salgınının yayılmasını önleyici hijyen uygulamaları. *Akademik Gıda*, 18(4): 433-441.
- Sahu, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus*, 12(4):e7541.
- Sütlü, S., Balcı-Sezer, A., & Ögüt-Düzen, K. (2023). Üniversite öğrencileri arasında Covid-19 aşısı tereddüt durumunu tespit çalışması. *Sted Dergisi*, 32(1):62-68.

- Stevenson, R.J., Case, T.I., Hodgson, D., Porzig-Drummond, R., Barouei, J., & Oaten, M.J. (2009). A Scale for measuring hygiene behavior: Development, reliability and validity *Anesthesiology Clinics*, 37(7):557-564.
- Şengün, G. (2021). Farklı üniversitelerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemi sürecine yönelik görüşleri. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(29):94-102.
- Şimşek, Ç., Piyal, B., Tüzün, H., Çakmak, D., Turan, H., & Seyrek, V. (2010). Ankara il merkezindeki bazı lise öğrencilerinde kişisel hijyen davranışları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(5):433-440.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Tang, W., Hu, T., Hu, B., Jin, C., Wang, G., Xie, C., et al. (2020). Prevalence and correlates of PTSD and depressive symptoms one month after the outbreak of the COVID-19 epidemic in a sample of home-quarantined Chinese university students. *J Affect Disord*, 274:1-7.
- Tartaç, Y. (2007). Bir kız meslek lisesi öğrencilerinin kişisel hijyenle ilgili alışkanlıklarının belirlenmesi ve yapılan eğitim sonrası, eğitimin etkinliğinin değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu, Ankara.
- Taşkıran, N., Khorsid, L., & Sarı, D. (2019). Üniversite öğrencilerinin hijyen davranışlarının karşılaştırılması. *Sağlık ve Toplum*, 29(2):65- 78.
- Tayar, M., & Kılıç, V. (2014). *Gıda endüstrisinde hijyen ve sanitasyon*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Tokuç, B., & Berberoğlu, U. (2007). Edirne merkez ilçe ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerde sağlığı geliştirici davranışlar. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(6): 421- 426.
- World Health Organization [WHO] (2023). Hygiene. <https://www.afro.who.int/health-topics/hygiene> Erişim tarihi: 13.03.2023.
- Yetkin, A., & Yiğitbaş, Ç. (2008). Sağlık Yüksekokulu birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin bireysel hijyen ile ilgili alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 11(2):72-84.
- Yılmaz, E., & Özkan, S. (2009). Bir İlçede farklı yerleşim yerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10): 1-18.